

Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov (Piata časť)

Lucia Laudoni

20. júla 2023 ✚ **História**

Koruna nebola vždy symbolom víťazstva. Nepriateľom zajatým v boji kládli ich premožiteľia na hlavu veniec, aby ich zosmiešnili, a takto ich predávali do otroctva. Z tohto nemilého zvyku sa zrodil latinský frazeologizmus *sub corona vendere* (predať „pod korunou“, teda do otroctva).

Aj občania Byzancie napokon skončili *sub corona venditi*. Postarali sa o to synovia polmesiaca. Koniec sna o nepremožiteľnej ríši bol trpký, no vo svojej podstate aj pochopiteľný. Pán Ježiš, *magister historiae optimus*, nám opäť ukázal, že jediné večné impérium smie sídlieť len v nebesiach.

Katolíci a pravoslávni sa zhodnú, že trest turkocracie bol Božou odpoveďou na neudržateľný morálny úpadok helenizovaných Rimanov a romanizovaných Helénov. Parafázuje latinskú „okrídlenú“ frázu, pyšní dedičia Ríma od Bosporu neboli predávaní do otroctva *sub corona*, ale *sub semiluna* – pod polmesiacom.

Aké desivé varovanie pre dechristianizovanú Európu! Pokiaľ budeme pokračovať v donkichotskom ťažení proti Božiemu poriadku, po zuby ozbrojení cukrovým brnením démo(n)kracie (ktoré rozleptá už len svätená voda), *sub semiluna omnes venditi erimus...*!

Vyzdvihnutie cisára na vojenský štít.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Elevatus

V posledných storočiach existencie Konštantínovho mocnárstva sa do inauguračného rituálu byzantských cisárov vracia element typický pre rané východorímske obdobie, ktorý sa však z politického života postupne vytratil – *elevatio in scuto*.

Cisár sa postavil na kruhovú plošinu vojenského štítu, ktorý bol následne vyzdvihnutý do výšky asi jedného až dvoch metrov. Slávnostnosť chvíle umocňovali vojenské štandardy (*vexilla*, *labara*) vejúce vo vetre a

neskôr aj prítomnosť osoby patriarchu.

Libellensis (tajomník, ktorý zapisoval do úradnej knihy žiadosti o audienciu u cisára) sa po ceremoniálnom vyzdvihnutí monarchu na štít prihovoral zhromaždenému ľudu.

Toto zvláštne gesto pochádza z čias, keď cisára prevolávali légie. Túto obyčaj však *Romani orientales* prevzali od germánskych bojovníkov, nejde o autochtónny latinský prvok. Novolatinská *Historia regni Hungariae* trenčianskeho rodáka Juraja Belnaya uvádza, že akt vyzdvihnutia cisára na štít je chazarským zvykom: „... *in scuto erectus, et Chazarorum more, inauguratus fuit.*“

Podľa neskoršej interpretácie bol byzantský ceremoniálny štít stotožnený so zemekruhom. Symbolické vyvýšenie korunovanej osoby tak okrem upevnenia vojenskej moci spečatovalo jej vládu nad svetom.

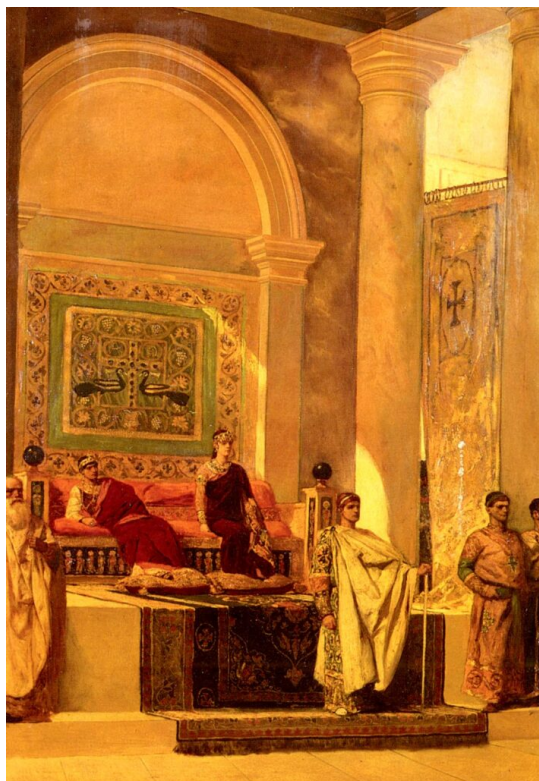
Korunovácia cisárovnej

Coronatio augustae sa od investitúry cisára líšila vo viacerých smeroch. Porfyrogennetos zaznamenáva staršiu prax, kedy rituál prebiehal ešte pod holým nebom na námestí Augustaeum južne od Hagie Sofie. Námestie nieslo meno matky bohobojného Konštantína, „prvej kresťanskej archeologičky“ svätej Heleny. Socha cisárovnej matky na porfýrovom stĺpe bola nemou svedkyňou spektakulárneho ceremoniálu, na ktorom sa okrem cisára, eunuchov, kubikulárov a klerikov na čele s patriarchom nesmeli zúčastniť žiadni ďalší mužskí hodnostári.

Leitmotívom korunovácií imperátorských manželiek bola teda kontinuita s dielom cisárovnej Heleny, ktoré bolo príkladom hodným napodobňovania – *exemplum imitandum*.

Neskoršie situovanie kardinálnej časti cisárskych korunovácií do chrámu ovplyvnilo aj podobu korunovačných obradov žien v purpure. Rozdiel spočíval v tom, že budúcu cisárovnú neobliekal biskup stolca svätého Andreja, ale priamo cisár. K jeho protokolárnym povinnostiam ďalej patrilo nasadiť manželke na hlavu korunu v tvare diadému, vopred požehnanú patriarchom. Jedným z mnohých hlboko kresťanských prvkov korunovácie byzantskej cisárovnej bolo *velatio* – pokorné zahaľovanie tváre panovníčky závojom, ktorý smel sňať iba imperátor.

Všetky tieto úkony a gestá boli prejavom hierarchického odovzdávania moci (*translatio potestatis*). Cisárovi bola jeho moc prepožičaná od Boha, a to prostredníctvom rúk patriarchu. Autokrator mohol časť tejto moci delegovať na manželku. Neznamenal to umenšenie moci v zmysle matematického odčítania, ale naopak, jej znásobenie.

Byzantská trónna sieň v predstavách Benjamina Constanta.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Nová *augusta* na znak svojej oddanosti patriarchálnej mitre a cisárovi musela vykonať poklonu – proskynézu. V prípade, ak bola cisárovná jedinou vládnucou dušou, tešila sa výsadám a postaveniu ekvivalentnému mocenskej pozícii muža – bazilea.

V podunajských kniežatstvách

Pre krajiny evanjelizované byzantským obradom bol lesk korunovácií východorímskych cisárov i cisároviien inšpiráciou a zároveň nedosiahnuteľným ideálom. Náboženské obrady spojené s verejným pôsobením panovníkov rumunsky hovoriacich území neboli výnimkou.

Dobové správy Constantina Cantacuzina či Dimitria Cantemira nám umožňujú vytvoriť si o týchto ceremóniách komplexnejší obraz, hoci mnohé dôležité ťahy štetca dejín zmyl nárek za „starými dobrými časmi“. *Querela*, ktorá leptá spomienky ako kyselina.

Kultúrne najbližším modelom, ktorý aktívne formoval podobu intronizačného aktu rumunských suverénov, boli korunovácie bulharských cárov, do jurisdikcie ktorých patrili aj románski „Valasi“.

Príslušný obrad mal dva ideové vrcholy – investitúru na bojovom poli mimo kniežacej citadely a duchovnú časť, ktorá prebiehala v metropolitnej katedrále. „Kreovanie“ panovníka mimo kniežacej pevnosti bolo živým dedičstvom antického Ríma. Dávnych cisárov proklamovala armáda *extra muros*, aby mohli vstúpiť do mesta v purpurovom plášti víťazov.

Sakrálné procesie boli v krajinách v sfére rímsko-byzantského myslenia významným štátotvorným prvkom. Sprievod budúceho cisára ku katedrále predstavoval tiež mystický príslub, že monarcha svojím konaním privedie svoj ľud do neba tak, ako bol on sám privedený *ante portas ecclesiae*.

Koruny s talianskym dekorom

Protokol predpisoval, aby nové knieža vystúpilo po schodoch k vonkajšiemu *narthexu* chrámu, kde na neho čakal patriarcha držiaci evanjeliár a *crux Domini*. Vladár bol povinný uctiť si sväté evanjelium a kríž bozkom, až potom mal dovolené vstúpiť do Božieho domu.

Korunovácia držiteľov moldavského a valašského trónu zahŕňala odovzdávanie znakov svetskej moci spoločné pre východné i západné liturgické formuláre – koruny, žezla a kniežacej vlajky (*steag de domnie*).

Nejeden vedec sa na základe výskumu nástenných fresiek v balkánskych monastieroch zamýšľal nad tým, do akej miery poznačilo umenie latinského Západu vizuálnu podobu stredovekých korún pravoslávnych kniežat. Italianizovaný umelecký rukopis je na týchto korunách čitateľný aj napriek dominujúcej orientálnej dekoratívnosti. Na Balkáne sa to talianskymi remeselníkmi len tak hemžilo a je veľmi pravdepodobné, že aj oni priložili ruku k dielu.

Praktizovalo sa aj vyzdvihnutie kniežata na štít prevzaté z konštantínopolského ceremoniálu, z čoho môžeme usudzovať, že v rovine politickej filozofie podunajským kniežatám patrila *dignitas* cisára.

Realita bola oveľa prozaickejšia. Od 16. storočia, kedy sa rumunsky hovoriaci monarchovia stali totálnymi vazalmi Vysokej Porty, sa obrad ich investitúry konal v rezidencii sultána v Istanbule. Mohla táto skutočnosť nejako ohroziť kresťanský charakter ich korunovácie? Predali pravoslávni Balkánci Kristov kríž do otroctva alebo naopak, svedčili o jeho salvifickej sile aj tam, kde sa na kríž každodenne šliapalo?

Neagoe Basarab a jeho manželka Milica Despina nosili valašské kniežacie koruny v 16. storočí.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Keď bol koberec svedomím...

Sultáni zámerne predkladali pred svojich kresťanských hostí luxusné koberce s vyšívanými krížmi. Nútili ich, aby po nich šliapali, a zneuctili tak symbol spásy celého sveta.

Svätý František z Assisi sa pred tvárou Mohamedovho služobníka zachoval čestne a odmietol sa rúhať Kristovmu krížu. Neochvejný postoj serafínskeho otca sa pravdepodobne pretavil do istej balkánskej legendy, podľa ktorej anonymné kresťanské knieža odmietlo vzdať úctu sultánovým nohám. Namiesto nich odvážne pobozkalo kríž, ktorý mal pán Istanbulu vyšitý na koberčeku pod jeho trónom, riskujúc tým holý život.

Antiochijský patriarcha Macarius III. podnikol spolu s Pavlom z Aleppa dobrodružnú cestu do Ruska a Gruzínska. Zastavili sa aj na Balkáne. Obaja cestovatelia v roku 1658 navštívili aj Bukurešť, kde ich privítal vtedajší *domnitor* Mihnea III. Pôvod rumunského kniežacieho titulu hľadajme v latinskom *dominator*.

Pavlov farbistý opis Mihneovho korunovačného sprievodu s vysokými horiacimi fakľami vtiahne čitateľa do takmer filmového deja.

Kniežacej družine hrala do kroku turecká vojenská kapela (*meterhanea*). Turecké rytmy v rumunskej ľudovej hudbe nie sú ničím neobvyklým, nájdeme ich napríklad v zápiskoch etnomuzikológa a všestranného hudobníka Antona Panna zo začiatku 19. storočia (pieseň *Leliță Săftiță*).

O čom ešte píše Pavol z Aleppa?

Sprievod sa zastavil v poli, kde už boli pripravené dva tróny – jeden pre patriarchu, druhý patrilo kniežatú. Vladyka a budúci majiteľ kniežacej koruny sa spoločne pomodlili veľkú liturgickú ekténiu (*litania magna*). Plánou sa rozliehali prosby za dažď a bohatú úrodu.

Insígnie, ktoré si knieža prevzalo z rúk cirkevného hierarchu, boli duchovnými semenami požehnanej vlády. Vládca prijal opasok (*cingătoare*), zakrivenú tureckú dýku (*hanger*) a meč. Cirkevný hodnostár potom obliekol *domnitor* do brokátového pláštá s kožušinou zo soboľa.

Korunovačný deň podľa svedectva Pavla z Aleppa vyvrcholil v chráme. K jeho „zlatým klincom“ patrilo trojnásobný sprievod kniežata a vladyku vôkol hlavného oltára – prestola. Panovník potom pokľakol a oprel si hlavu na prestol, *reverenter*, ako biskup.

Metropolita alebo patriarcha (pokiaľ bol prítomný) predniesol korunovačnú modlitbu zostavenú v duchu konštantínopolského typikonu, islamské právo mu však nedovoľovalo položiť kniežatú na hlavu korunu. Keď sa podunajské kniežatstvá tešili relatívnej samostatnosti, právo korunovať vládcu pripadlo metropolitom, no sen o autonómii sa rozplynul ako hmla nad Transfagarášskou magistrálou.

Christogram sprevádzal byzantských a balkánskych teokratov celým životom.

Zdroj: pixnio.com

Kríž v tieni mešity

Actus coronationis bol vyhradený sultánovmu vyslancovi, alebo – v prípade, ak sa ceremoniál konal v istanbulskej paláci – priamo sultánovi. Mimochodom, otočiť sa sultánovi chrbtom bolo prísne zakázané. Toto pravidlo sa nesmeli porušiť ani pri odchode, takže novokorunované knieža muselo ponížene kráčať ku dverám pospiatky – ako rak.

Katolícky kresťan sa právom spýta, kde sa v pravoslávnej nobilitě vzala toľká servilnosť voči predstaviteľom ideológie nezlučiteľnej s Kristovým evanjeliom. Mnohí dedičia byzantského obradu, pre ktorých bola únia s Rímom *desiderium maledictum*, kritizovali okázalý ceremoniál pápežského dvora ako príliš antropocentrický až modlársky. Zaujímavé je, že s bozkávaním sultánovej ruky až taký „problém“ nemali...

Pravoslávna historiografia argumentuje, že balkánske kniežatá vzhľadom na rozloženie geopolitických síl nemali inú možnosť, než skloniť šije pred učeními Mohameda. *O infelices!* Nevieť ako vy, ale ja by som oveľa radšej pobožkala svätopeterský rybársky prsteň, než ruku sultána, ktorá hladká Korán a láme Kríž.

Vzhľadom na fakt, že korunu kresťanskému vládcovi odovzdával bludársky sultán, patriarchovo pomazanie zostávalo kľúčovým duchovným aspektom intronizácie „ochrancu kresťanstva“ medzi balkánskymi Románmi. Problematike rituálnej unkie podunajských kniežat sa podrobnejšie venuje Radu G. Păun v štúdii *Korunovácia panovníkov v slovansko-rumunských kronikách (Încoronarea domnilor în cronicile slavo-române)*. Je paradoxom dejín, že Byzancia sa dlho bránila zavedeniu svätého pomazania do svojich korunovačných rituálov, vidiac v ňom „západný latinizmus“. Pomazanie, voči ktorému bol Východ taký zdržanlivý (v obradovej praxi bulharských cárov sa objavuje až v 18. storočí) sa v časoch „zákazu“ korunovačného aktu z rúk patriarchu stalo mocným nástrojom Ducha Svätého, ktorý posilňoval vieru kresťanských kniežat *in captivitate Musulmana*.

Piatu časť seriálu o byzantskom a postbyzantskom korunovačnom ceremoniáli uzavrieme tvrdením, že Svätý Duch – *Unicus Paracletus* – je tým najdôležitejším garantom validity korunovačného aktu. Pokiaľ je krásna lampou, Duch Svätý je tým olejom, bez ktorého by sa naša lampa nikdy nerozžiarila.

predchádzajúce časti:

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Prvá časť\)](#)

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Druhá časť\)](#)

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Tretia časť\)](#)

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Štvrtá časť\)](#)

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/korunovacny-ceremonial-byzantskych-cisarov-piata-cast/>